

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

The Views of Preschool Students on the Issue of Quality of Education in Kindergartens: A Survey of "Infant Voices"

Tzamali Dimitra

To Link this Article: <http://dx.doi.org/10.6007/MAJESS/v2-i2/1390>

DOI: 10.6007/MAJESS/v2-i2/1390

Received: 04 September 2014, Revised: 09 October 2014, Accepted: 10 November 2014

Published Online: 18 December 2014

In-Text Citation: (Dimitra, 2014)

To Cite this Article: Dimitra, T. (2014). The Views of Preschool Students on the Issue of Quality of Education in Kindergartens: A Survey of "Infant Voices". *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, 2(2), 53–74.

Copyright: © The Authors 2014

Published by Knowledge Words Publications (www.kwpublications.com)

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) license. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors. The full terms of this license may be seen

at: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Vol. 2, No. 2, 2014, Pg. 53 – 74

<https://kwpublications.com/journals/journaldetail/MAJESS>

JOURNAL HOMEPAGE

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
<https://kwpublications.com/pages/detail/publication-ethics>

Οι απόψεις των μαθητών της προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με το ζήτημα της ποιότητας εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο: Μια έρευνα «φωνής νηπίων»

Τζαμαλη Δημητρα

Νηπιαγωγός, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Ελλάδα

The Views of Preschool Students on the Issue of Quality of Education in Kindergartens: A Survey of "Infant Voices"

Tzamali Dimitra

Kindergarten Teacher, University of Western Macedonia, Greece

Περίληψη

Με την παρούσα έρευνα επιχειρήθηκε να διασαφηνιστούν οι απόψεις των μαθητών προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με την ποιότητα εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγείο του Δήμου Φλώρινας με στόχο να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών νηπιαγωγείο πάνω στην εκπαίδευση που λάμβαναν. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 12 μαθητές ενώ για την διεκπεραίωση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ως βασικό εργαλείο η ημι-δομημένη ατομική συνέντευξη με προκαθορισμένες ερωτήσεις ενώ η επεξεργασία των αποτελεσμάτων λάμβανε υπόψη τις απαντήσεις και τον τρόπο ανταπόκρισης των νηπίων. Οι θεματικές οι οποίες θεσπίστηκαν από την ερευνήτρια σχετίζονταν με τις προτιμήσεις των παιδιών για το νηπιαγωγείο, τις απόψεις των παιδιών για το περιβάλλον μάθησης, τις απόψεις των παιδιών για το παιχνίδι στο νηπιαγωγείο, την ανεξαρτησία και συμμετοχή των παιδιών σε καθημερινές επιλογές, τη συμμετοχή των παιδιών στο σχεδιασμό και υλοποίηση των δραστηριοτήτων, τις απόψεις των παιδιών για την αλληλεπίδραση και την αποδοχή από τους συμμαθητές και τέλος την αλληλεπίδραση με τη νηπιαγωγό. Με την ολοκλήρωση της ανάλυσης των αποτελεσμάτων, εξάχθηκε ως γενικό συμπέρασμα το γεγονός πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας έδειξαν μια σαφή ικανοποίηση από το περιβάλλον

εκπαίδευσης και μάθησης τους στο νηπιαγωγείο ενώ φάνηκαν να διάκεινται φιλικά προς τις νηπιαγωγούς και τις μεθόδους που ακολουθούνται.

Keywords: Ποιότητα, Προσχολική Εκπαίδευση, Μαθησιακό Περιβάλλον, Μαθησιακές Δραστηριότητες

Abstract

The present study attempts to clarify the opinions of preschool education students on the quality of education in kindergartens. The survey was conducted in kindergarten Florina Municipality and it aimed to explore the views of kindergarten children on the education they receive. The sample consisted of 12 students and for the survey, we used the semi-structured individual interviews as a research tool with set questions while the processing of the results took into account the responses and the way the students answered. The themes which were introduced by the researcher were associated with the preferences of children for kindergarten, children's views about the learning environment, the views of children about playing at nursery school, independence and participation of children in everyday choices, participation of children in the planning and implementation of activities, children's views on the interaction and acceptance by peers and finally, the interaction with the teacher. Upon completion of the analysis of the results, it became obvious that preschool children showed a clear satisfaction with their education and learning environment in kindergarten and seemed to sympathize with the kindergarten and the methods used.

Keywords: Quality, Preschool Education, Learning Environment, Learning Activities.

Εισαγωγή

Ο ορισμός της ποιότητας προσδιορίζει την ποιότητα της εκπαίδευσης με βάση τη συμβολή της τελευταίας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών και την πρακτική της αποτελεσματικότητας (ΥΠΕΠΘ, 2008). Η αποτίμηση της ποιότητας της εκπαίδευσης εξάλλου, είναι μια πολύπλοκη διαδικασία η οποία απαιτεί σαφή προσδιορισμό αρχών, διαδικασιών και κριτηρίων καθώς και ευρεία γνώση του περιεχομένου της εκπαίδευσης, ώστε τα αποτελέσματα της αξιολογικής διαδικασίας να λειτουργήσουν ανατροφοδοτικά.

Τα σύγχρονα προγράμματα μέτρησης και αξιολόγησης της ποιότητας όπως αυτή εντοπίζεται στα κέντρα προσχολικής εκπαίδευσης, (Ντολιοπούλου, 2005) επιμερίζουν την ποιότητα δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε τρεις συγκεκριμένους άξονες κριτηρίων της ποιότητας. Με αυτό τον τρόπο προκύπτουν οι έννοιες ποιότητα προσανατολισμού, δομής και αλληλεπίδρασης.

Στον όρο ποιότητα προσανατολισμού συμπεριλαμβάνονται οι αντιλήψεις και οι αξίες των νηπιαγωγών, καθώς και οι αντιλήψεις τους για τα νήπια και την προσχολική εκπαίδευση. Με τον όρο ποιότητα δομής εκδηλώνεται το επίπεδο επαγγελματισμού των νηπιαγωγών, την καταλληλότητα των κτιρίων, των πηγών και του μαθησιακού περιβάλλοντος. Σε αυτή την κατηγορία συσπειρώνονται όλες εκείνες οι συνθήκες και τα πρόσωπα που πρέπει να συνεργαστούν για να πετύχουν όσο το δυνατόν καλύτερα αποτελέσματα. Και τέλος, με τον όρο ποιότητα αλληλεπίδρασης γίνεται αναφορά στην ποιότητα των σχέσεων και της κοινωνικό-παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης σε τρεις τομείς. Πρώτον μεταξύ εκπαιδευτικών και παιδιών, δεύτερον μεταξύ των εκπαιδευτικών και των συναδέλφων και τρίτων μεταξύ των ίδιων των παιδιών. Η σχέση του παιδαγωγού με τα παιδιά αποτελεί τη βάση της εκπαιδευτικής

διαδικασίας. Η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη και επηρεάζεται και από τους δύο τομείς (Γουργιώτου, 2005).

Παρόλο αυτά υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα της εκπαίδευσης:

- η οικονομική δυσχέρεια, τόσο από την μεριά των κρατικών δαπανών όσο και από την μεριά της οικογένειας.
- Ο φυσικός χώρος και η επίπλωση
- οι διαθέσιμοι πόροι.
- ο τομέας της υγιεινής, της ασφάλειας και των καθημερινών αναγκών
- η συμμετοχή των γονέων, των εκπαιδευτικών και των υπαλλήλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Υπάρχουν ποικίλες κλίμακες αξιολόγησης του περιβάλλοντος της προσχολικής ηλικίας, όπου η κάθε μία είναι σχεδιασμένη για ένα διαφορετικό τμήμα της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Τα βρέφη και τα νήπια εντάσσονται στην Κλίμακα Αξιολόγησης Περιβάλλοντος-αναθεωρημένη μορφής ITERSE, έπειτα υπάρχει η κλίμακα αξιολόγησης Οικογενειακής Φροντίδας Παιδιών, Αναθεωρημένη μορφής FCCERS-E, η αξιολόγηση περιβάλλοντος σχολικής ηλικίας SACERS, και η κλίμακα αξιολόγησης πρώιμης παιδικής ηλικίας αναθεωρημένης μορφής ECERS-E (Mathers, Linskey, Seddon & Sylva, 2009; Perlman, Zellman & Le V, 2004).

Κάθε κλίμακα περιέχει στοιχεία αξιολόγησης του φυσικού περιβάλλοντος, της βασικής φροντίδας των παιδιών, του προγράμματος σπουδών, των αλληλεπιδράσεων, το χρονοδιάγραμμα, της δομής του προγράμματος και των αναγκών των γονέων και του προσωπικού.

Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τους Brophy και Statham (1994), ακόμη και μετά τις αναθεωρήσεις που έχουν γίνει, οι κλίμακες αυτές δεν αποτελούν μία αντικειμενική κλίμακα αξιολόγησης για τη μέτρηση της ποιότητας. Επίσης, για να πετύχουν τον σκοπό τους πρέπει να υπάρχει σαφή οριοθέτηση για το τί συνιστά την «καλή» ποιότητα υπηρεσιών φύλαξης των παιδιών.

Η συμμετοχή των παιδιών στην αξιολόγηση των υπηρεσιών είναι πολύ σημαντική και εκτός αυτού πολλά είναι τα οφέλη στο παιδί και στον μετέπειτα ενήλικό, εάν η ποιότητα της προσχολικής εκπαίδευσης είναι σε υψηλό επίπεδο. Πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί για αυτό τον σκοπό.

Η βελτίωση της ποιότητας και της βιωσιμότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων ανά την Ευρώπη είναι ουσιώδης και για τις τρεις διαστάσεις της ανάπτυξης. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα αποτελεί το επιτυχές ξεκίνημα πάνω στο οποίο θα αναπτυχθούν η δια βίου μάθηση, η κοινωνικοποίηση και η προσωπική ανάπτυξη του ατόμου.

Λειτουργώντας συμπληρωματικά με την οικογένεια, η προσχολική εκπαίδευση έχει αντίκτυπο στην μετέπειτα εξέλιξη του ατόμου. Οι πρώτες εμπειρίες των παιδιών σύμφωνα με πολλούς διαμορφώνουν τη βάση για όλη την επακόλουθη μάθηση. Αν κατά τα πρώτα έτη τεθούν σταθερά θεμέλια, η μεταγενέστερη μάθηση είναι αποτελεσματικότερη. Τα οφέλη μιας υψηλής ποιότητας ΠΕΦ είναι ευρείας κλίμακας: κοινωνικά, οικονομικά, και εκπαιδευτικά. Γι' αυτό τον λόγο κρίνεται επιτακτική η ανάγκη βελτίωσης όλων των πτυχών της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας.

Επιπλέον για να βελτιωθεί η ποιότητα στα κέντρα προσχολικής εκπαίδευσης είναι επιτακτικός παράγοντας να βελτιωθεί ο υλικοτεχνικός παράγοντας. Αρχικά οι εγκαταστάσεις θα πρέπει να πληρούν τα πρότυπα ποιότητας και τα κτίρια να έχουν τις απαιτούμενες προδιαγραφές. Παρατηρείται συχνά κυρίως σε μεγάλες πόλεις η στέγαση σχολίων σε πολυκατοικίες, τάξεις

χωρία παράθυρα και έλλειψη προαύλιου χώρου. Αυτές οι συνθήκες σταδιακά οφείλουν να αναπροσαρμοστούν, ένα παιδί δεν μπορεί να είναι ευχαριστημένο από την εκπαιδευτική διαδικασία εάν λείπει ο χώρος που μπορεί να παίξει με ασφάλεια.

Αφουγκράζοντας κανείς τις ανάγκες και τις επιθυμίες του παιδιού αντιλαμβάνεται ότι οι αλλαγές και η βελτίωση πολλών πραγμάτων είναι επιτακτική. Όμως πόσο εύκολο είναι να ακούσει κάποιος τις ανάγκες ενός παιδιού. Πολλές φορές είτε λόγω έλλειψης ενημέρωσης, είτε λόγω αδιαφορίας δεν κατορθώνεται να ακουστούν τα προβλήματα και η κριτική των παιδιών. Παρόλα αυτά όμως η οπτική των παιδιών είναι ένα από τα καλύτερα κριτήρια της ποιότητας, γι' αυτό και οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν θα έχουν ως βασικό γνώμονα και τις επιθυμίες του παιδιού. Με αυτό τον τρόπο ο στόχος όπου τίθεται είναι ποιές αλλαγές πρέπει να εφαρμοστούν ώστε από την μία να συνδυαστεί η φροντίδα, το παιχνίδι και η μάθηση και από την άλλη να διαμορφωθεί ένα περιβάλλον παιδοκεντρικό.

Εν κατακλείδι, τα κέντρα προσχολικής εκπαίδευσης δεν περιορίζονται στην απλή φροντίδα και επιτήρηση του παιδιού. Αντίθετα, με την κατάλληλη στελέχωση και εξοπλισμό ο ρόλος του παιδικού σταθμού και του νηπιαγωγείου δεν αφορά μόνο την υγεία και τη διατροφή των παιδιών αλλά είναι και παιδαγωγικός -εκπαιδευτικός.

Έρευνα

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των παιδιών για την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία. Συγκεκριμένα, μελετάμε τις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών στην καθημερινότητα τους στο νηπιαγωγείο, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις απόψεις των παιδιών για το περιβάλλον μάθησης, το σχεδιασμό μάθησης και το κλίμα αποδοχής τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τα ίδια τα νήπια- συμμαθητές.

Για να διερευνήσουμε τις απόψεις των παιδιών για το περιβάλλον μάθησης, θέσαμε ερωτήσεις στα παιδιά σχετικά με το χώρο του νηπιαγωγείου (αίθουσα, αυλή), το είδος, την επάρκεια των παιχνιδιών και υλικών αγαθών καθώς και την αυτονομία - ανεξαρτησία του παιδιού στη χρήση του χώρου.

Για να μελετήσουμε τις απόψεις των παιδιών για το σχεδιασμό μάθησης, ρωτήσαμε τα παιδιά αν συμμετέχουν σ' αυτόν μέσα από την έκφραση των προτιμήσεών τους ή μέσα από την ανάληψη πρωτοβουλιών. Επίσης, ρωτήσαμε τα παιδιά αν θεωρούν ότι η νηπιαγωγός γνωρίζει και αφουγκράζεται αυτές τις προτιμήσεις και τις γνώμες τους. Οι ερωτήσεις αυτές αναδεικνύουν το ρόλο των εκπαιδευτικών και των νηπίων μέσα στην αίθουσα και τον τρόπο που επιλέγεται το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων.

Για να διερευνήσουμε το κλίμα αποδοχής και τις σχέσεις των νηπίων με τους συνομηλικούς τους και την νηπιαγωγό, κάναμε ερωτήσεις στα παιδιά για την ύπαρξη φίλων και τις σχέσεις μαζί τους, πιθανές συγκρούσεις που έχουν βιώσει με άλλα παιδιά και τις σχέσεις αγοριών και κοριτσιών. Διερευνήσαμε τέλος τη σχέση τους με τη νηπιαγωγό, όπως τη βιώνουν καθημερινά ως παρεμβατική ή συμμετοχική ή ενθαρρυντική.

Οι βασικές παραδοχές της έρευνας

Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας διαμορφώθηκε με βάση τις παρακάτω παραδοχές: Πρώτον, οι παράμετροι ποιότητας ενός εκπαιδευτικού συστήματος δεν λειτουργούν και δεν επηρεάζουν το εκπαιδευτικό σύστημα αυτόνομα αλλά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους,

αναπτύσσοντας με τη συσχέτιση αυτή ένα δυναμικό σύστημα το οποίο διαμορφώνει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Με βάση αυτή τη παραδοχή η έρευνα μελετά μία από τις παραμέτρους της προσχολικής ηλικίας, τις απόψεις των παιδιών ως συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Η έρευνα των απόψεων των εμπλεκόμενων αποτελεί στην εκπαιδευτική διαδικασία κεντρικό στοιχείο της μελέτης.

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα όπως διαμορφώθηκαν στην τελική τους μορφή είναι:

- Ποιες είναι οι απόψεις των παιδιών για το χώρο, τις σχέσεις τους, τη νηπιαγωγό και τις δραστηριότητες (ελεύθερες και οργανωμένες) που κάνουν στο νηπιαγωγείο;
- Ποια είναι τα κριτήρια με τα οποία τα παιδιά αξιολογούν θετικά ή αρνητικά τις εμπειρίες τους στο νηπιαγωγείο;
- Ποιες είναι οι προτάσεις τους για αλλαγή της καθημερινότητας στο νηπιαγωγείο;
- Τι απασχολεί περισσότερο τα παιδιά στην καθημερινή της ζωή στο νηπιαγωγείο;

Μέθοδος

Ερευνητικές τεχνικές

Η παρούσα έρευνα έχει διερευνητικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, για την εμβάθυνση στη διερεύνηση των απόψεων των παιδιών κρίνεται αναγκαία η διερευνητική μελέτη περίπτωσης (Yin, 1994) μικρού αριθμού παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η ημι-δομημένη ατομική συνέντευξη αποτέλεσε το βασικό εργαλείο της έρευνας. Η συνέντευξη είχε προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά η σειρά τους τροποποιούνταν ανάλογα με τις απαντήσεις και τον τρόπο ανταπόκρισης των νηπίων (Robson, 2007).

Για να πάρουμε συνέντευξη από τα νήπια ζητήσαμε την άδεια των γονέων, ενημερώσαμε τη νηπιαγωγό αλλά και σεβαστήκαμε τη διάθεση των παιδιών να παίξουν «το παιχνίδι» που είχαμε ετοιμάσει μαζί τους. Σε περίπτωση, που ένα παιδί δεν είχε διάθεση να απαντήσει στις ερωτήσεις ή να μην παίξει καθόλου, η συνέντευξη δε γινόταν.

Η διάρκεια της συνέντευξης δεν υπερέβαινε τα είκοσι λεπτά της ώρας για να μην εξαντληθεί το ενδιαφέρον των παιδιών. Το ερωτηματολόγιο της συνέντευξης επιχειρεί κυρίως μια περιγραφική καταγραφή των απόψεων των συμμετεχόντων σχετικά με τους παράγοντες της εκπαίδευσης και, κατά συνέπεια, περιλαμβάνονται κυρίως ερωτήσεις ανοιχτού τύπου σχετικά με τους παράγοντες της ποιότητας της εκπαίδευσης (ΥΠΕΠΘ, 2008). Οι ερωτήσεις ανταποκρινόταν στις ανάγκες και στο λεξιλόγιο των νηπίων.

Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά με την μορφή της συνέντευξης ήταν 33 ερωτήσεις ανοιχτού τύπου σχετικά με :

1. Το τι τους αρέσει και τι δεν τους αρέσει στο χώρο του νηπιαγωγείου,
2. Την άνεση τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού χώρου καθώς και προτάσεις των ίδιων των παιδιών για τη βελτίωση τους,
3. Την επάρκεια των υλικών, την προτίμησή τους σε κάποια παιχνίδια και την επιλογή αυτών,
4. Την ανεξαρτησία του κάθε παιδιού, σχετικά με το ποιος καθορίζει το ποιο παιχνίδι θα παίξουν ή που θα καθίσουν, πως διατηρείται η αίθουσα καθαρή και την συμπεριφορά της νηπιαγωγού στις προτάσεις των παιδιών.

5. Το σχεδιασμό μάθησης σχετικά με το παιχνίδι, τις δραστηριότητες και το περιεχόμενό τους,
6. την αποδοχή και την αλληλεπίδραση των νηπίων με τη νηπιαγωγό και τους συμμαθητές τους, αν δηλαδή τα παιδιά έχουν φίλους, αν μαλώνουν, αν χτυπούν άλλα παιδιά, ποια είναι η στάση της νηπιαγωγού, αν έχει παρεμβατικό ρόλο, αν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών και αν συνεργάζεται μαζί τους.

Όσον αφορά το περιεχόμενο της συνέντευξης, οι βασικοί άξονες προέκυψαν ουσιαστικά από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τον ορισμό και τη μελέτη της ποιότητας. Πιο συγκεκριμένα το περιβάλλον μάθησης ως άξονας μελετάται και στις κλίμακες ως δείκτης ποιότητας δομής. Ακόμη, οι έρευνες έδειξαν ότι αυτός ο άξονας αποτελεί βασικό δείκτη ποιότητας και θέλαμε τις γνώμες των παιδιών γι' αυτό. Ο συγκεκριμένος άξονας περιλαμβάνει το χώρο, τα υλικά- παιχνίδια, τις αγαπημένες γωνιές των παιδιών και προάγει την ανεξαρτησία τους.

Επιπρόσθετα, ένας ακόμη σημαντικός άξονας της έρευνας μας, αφορούσε το σχεδιασμό μάθησης. Ρωτήσαμε τις γνώμες των παιδιών για τις δραστηριότητες, το περιεχόμενό τους και την οργάνωσή τους.

Τέλος, ένας άλλος άξονας της συνέντευξης αποτελεί η αλληλεπίδραση και το κλίμα αποδοχής τόσο από τα ίδια τα νήπια όσο και από την νηπιαγωγό. Ρωτήσαμε δηλαδή σχετικά με την ποιότητα προσανατολισμού τις απόψεις των παιδιών για τη στάση της νηπιαγωγού απέναντι τους καθώς για την ποιότητα αλληλεπίδρασης, σχετικά με τις σχέσεις τους με τους συνομηλικούς και με τη νηπιαγωγό τους.

Δείγμα

Το δείγμα της μελέτης αποτελεί ένα βολικό δείγμα και σε καμία περίπτωση δεν είναι αντιπροσωπευτικό. Τα νήπια αυτά είναι 12 παιδιά της Φλώρινας από τα οποία τα τέσσερα ήταν προνήπια και τα υπόλοιπα οχτώ νήπια. Όλοι οι συμμετέχοντες προέρχονταν από τρία διαφορετικά τμήματα ενός κλασσικού νηπιαγωγείου της Φλώρινας. Ωστόσο, σύμφωνα με τις βασικές παραδοχές της έρευνας που αναφέρθηκαν παραπάνω, η εκπαιδευτική κοινότητα αποτελείται όχι μόνο από τα μέλη –νήπια της σχολικής μονάδας αλλά και από τα μέλη της ευρύτερης εκπαιδευτικής κοινότητας, δηλαδή τους γονείς, τα στελέχη της εκπαίδευσης, τους εκπαιδευτικούς, τους Διευθυντές, τους Σχολικούς Συμβούλους και τους Υπεύθυνους σχολικών δραστηριοτήτων που συνδέονται με τις συγκεκριμένες σχολικές μονάδες του δείγματος.

Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της παρούσας έρευνας έγινε από τον μήνα Μάρτιο έως το Μάιο του 2014. Η ερευνήτρια σχεδίασε τις ερωτήσεις μετά από τη θεωρητική ανασκόπηση και διεξήγαγε τις συνεντεύξεις κατόπιν συνεννόησης και συνεργασίας με την εκάστοτε νηπιαγωγό της τάξης και τους γονείς των παιδιών. Διαβεβαίωσε τους γονείς των παιδιών για την ασφάλεια και την ανωνυμία των συνεντεύξεων και διευκρινίστηκε επίσης, ότι η έρευνα γίνεται ως μέρος των υποχρεώσεων διατριβής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, έχοντας ως σκοπό τον εντοπισμό των παραγόντων που επηρεάζουν την ποιότητα της εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία από τη σκοπιά των παιδιών.

Αρχικά η ερευνήτρια είχε απομνημονεύσει ένα κείμενο εισαγωγής (Jaune Claude, 1996), όπου εξέθετε τον σκοπό της επίσκεψης της στο χώρο του νηπιαγωγείου, παρουσιαζόταν στα παιδιά

και τα καλούσε σε ένα παιχνίδι ρόλων. Στο παιχνίδι ρόλων, η ερευνήτρια ήταν ο δημοσιογράφος και το παιδί ο πληροφορητής. Μόλις ολοκληρωνόταν η συνέντευξη τα παιδιά άκουγαν τα όσα είχαν πει στην ερευνήτρια από το μαγνητοφωνάκι.

Προκειμένου να επιτευχθεί η ροή στη συζήτηση, η σειρά των ερωτήσεων ή η διατύπωσή τους ορισμένες φορές διέφερε για κάθε παιδί. Το γεγονός αυτό εξασφάλισε το να κερδίσει η ερευνήτρια την εμπιστοσύνη των εκάστοτε παιδιών, εφόσον η συνέντευξη θύμιζε περισσότερο μια όμορφη συζήτηση, παρά κάτι το επιτηδευμένο.

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης διατυπώθηκαν έτσι ώστε να είναι απόλυτα κατανοητές από τα παιδιά προκειμένου να αποφευχθούν παρερμηνείες. Επιπρόσθετα υπήρχε διαδοχική σειρά ως προς την ακολουθία των ερωτήσεων. Οι πρώτες ερωτήσεις ήταν πολύ απλές και πιο προσωπικές έτσι ώστε να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη.

Ανάλυση Δεδομένων

Για να εξασφαλίσουμε την ακριβή καταγραφή των απαντήσεων των παιδιών, οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνούνταν. Για την ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τις απαντήσεις των νηπίων του δείγματος ακολουθήθηκε απομαγνητοφώνηση των δεδομένων.

Στη συνέχεια, για την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, η επεξεργασία τους στηρίχθηκε σε τρεις διαδικασίες: 1) Αναγωγή των δεδομένων σε κατηγορίες, 2) Έκθεση των δεδομένων, 3) Εξαγωγή συμπερασμάτων (Παπαδοπούλου, 2000). Συγκεκριμένα, τα δεδομένα αναλύθηκαν μέσω πρώτα της κωδικοποίησής τους, της ανάπτυξης περιγραφικών κατηγοριών, τη δημιουργία πινάκων για κάθε ερώτημα και των συγκρίσεων μεταξύ των απαντήσεων των παιδιών. Στην αρχή, δηλαδή, κωδικοποιήσαμε τις απαντήσεις των παιδιών. Οι κωδικοί αποδίδουν επιγραμματικά και συνοπτικά απαντήσεις των μελών της ομάδας. Έπειτα, τα κωδικοποιημένα δεδομένα παρουσιάστηκαν σε πίνακες. Στη συνέχεια, ομαδοποιήσαμε τις απαντήσεις των παιδιών που είχαν κοινά στοιχεία. Η ομαδοποίηση αυτή οδήγησε στην ανάδειξη κατηγοριών.

Ακολουθήθηκε η επαγωγική μεθοδολογία της διαπίστωσης των κανονικότητας στα δεδομένα, διαδικασία που οδηγεί πρώτα στην περιγραφή και στη συνέχεια, στην ερμηνεία τους (Krathwohl, 1993). Τέλος, το τρίτο και το τελευταίο στάδιο της ανάλυσης είναι η εξαγωγή των συμπερασμάτων, όπου βασίζεται στην προσεκτική μελέτη των επεξεργασμένων δεδομένων από μέρος του ερευνητή.

Τα αποτελέσματα τα οποία ακολουθούν βασίζονται στις απαντήσεις των μαθητών κατά τις συνεντεύξεις με συγκεκριμένα αποσπάσματα από τα λεγόμενα τους όπως αυτά καταγράφηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν. Στόχος της συγκεκριμένης παρουσίασης των αποτελεσμάτων ήταν να παρουσιαστούν τόσο οι απόψεις αυτές καθαυτές των μαθητών αλλά και ο τρόπος με τον οποίο εξέφραζαν την άποψη τους οι μαθητές της προσχολικής ηλικίας.

Αποτελέσματα

Προτιμήσεις των παιδιών στο νηπιαγωγείο

Ένα κεντρικό ερώτημα που κάναμε στα παιδιά προκειμένου να αξιολογήσουν την ποιότητα της εμπειρίας τους στο νηπιαγωγείο είναι τι τους αρέσει και τι δεν τους αρέσει σε αυτό. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 1), στο ερώτημα «τι σου αρέσει περισσότερο στο νηπιαγωγείο» τα περισσότερα παιδιά, τα 11 από τα 12 αναφέρθηκαν στο παιχνίδι ενώ ένα παιδί από αυτά δεν αναφέρθηκε. Πιο συγκεκριμένα από τα παιδιά που αναφέρονται στο παιχνίδι προκύπτουν 3 κατηγορίες παιχνιδιών: α) παιχνίδι σε σχέση με το διάλλειμα και την αυλή, β) σε

σχέση με τους χώρους παιχνιδιού μέσα στην τάξη, γ) σε σχέση με τους φίλους που παίζουν μαζί. Η πρώτη κατηγορία αναφέρθηκε από 3 παιδιά και συγκεκριμένα από τη Χρύσα, την Δήμητρα και την Μαρία. Η δεύτερη κατηγορία αναφέρθηκε κι αυτή από τρία παιδιά (Λάμπρος, Νίκη, Ηλίας) και η τρίτη κατηγορία από 4 (Μαρία, Κώστας, Αθηνά, Λένα). Όπως βλέπουμε υπάρχουν παιδιά όπως η Μαρία που ανήκουν και στις δύο κατηγορίες, και στην κατηγορία με το παιχνίδι στο διάλλειμα και με τις φίλες. Τα υπόλοιπα 2 παιδιά (Νίκος, Γιώργος) έκαναν μια γενική αναφορά στο παιχνίδι, χωρίς να αιτιολογήσουν την απάντησή τους και γενικά τα περισσότερα παιδιά (8 από τα 12) δεν αιτιολόγησαν τις επιλογές τους και όταν ρωτιόνταν *“γιατί το επιλέγεις αυτό;”*, απαντούσαν *«έτσι»*. Τέλος, μόνο ένα παιδί, η Δέσποινα δεν αναφέρθηκε στο παιχνίδι, αλλά στις οργανωμένες δραστηριότητες με την εκπαιδευτικό και συγκεκριμένα είπε *«μ’ αρέσουν τα ωραία πράγματα που κάνουμε με την κυρία»*. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι οι περισσότερες απαντήσεις των παιδιών 11 στις 12 έχουν ως κύριο άξονα το παιχνίδι και περιστρέφονται γύρω από αυτό.

Όσον αφορά το επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά *«τι δεν σου αρέσει περισσότερο στο νηπιαγωγείο, τι είναι αυτό και γιατί δεν σου αρέσει»*, σχεδόν τα μισά παιδιά, 5 στα 12, υποστήριξαν πως όλα τους αρέσουν χωρίς ωστόσο να το αιτιολογήσουν. Εκτός αυτού, ο Λάμπρος υποστήριξε πως δεν του αρέσει να τον χτυπάνε και συγκεκριμένα είπε *«δεν μ’ αρέσει να με χτυπάνε. Η Χρύσα με χτυπάει πολύ»*, όπως και ο Γιώργος που είπε *«δεν μ’ αρέσει, όταν η Χρύσα χτυπάει και μας τρομάζει»*. Όπως παρατηρούμε και τα δύο παιδιά κατονόμασαν το ίδιο κορίτσι καθώς οι σχέσεις των παιδιών αυτών με τους συνομηλίκους τους χαρακτηρίζονται από εντάσεις κάτι το οποίο λειτουργεί αρνητικά στην ομαλή συμβίωση και ένταξη των παιδιών στο νηπιαγωγείο. Το ίδιο φαίνεται να επιβεβαιώνεται και στη περίπτωση της Λένα η οποία είπε πως δεν της αρέσει ο διάδρομος, χωρίς βέβαια να δώσει κάποια εξήγηση καθώς και το κρυφτό. Όπως είπε *«όλο με φτύνουμε και εγώ δεν μπορώ γιατί είναι πάρα πολύ γρήγοροι»*. Επιπρόσθετα, ένα παιδί, η Δήμητρα, υποστήριξε πως αυτό που δεν της αρέσει είναι το παιχνίδι με κάποια παιδιά που δεν είναι φίλοι της. Κατονόμασε τα παιδιά αυτά και είπε πως είναι κακά παιδιά. Ακόμη, η Αθηνά ανέφερε πως δεν της αρέσει να την κυνηγάνε τα αγόρια γιατί όλο τρέχουν ενώ ο Νίκος είπε πως δεν του αρέσει το κουκλόσπιτο και το κουκλοθέατρο. Τέλος, μπορούμε να πούμε πως μόνο ένα από τα δώδεκα παιδιά πρότεινε μια λύση σε αυτό που δεν του αρέσει στο νηπιαγωγείο και συγκεκριμένα η Δέσποινα που υποστήριξε πως δεν της αρέσει το χρώμα που έχουν οι τοίχοι και πρότεινε να γίνουν ροζ όπως και το δωμάτιό της.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι το παιχνίδι και οι σχέσεις με τους συνομηλίκους αποτελούν τα κυρίαρχα κριτήρια με τα οποία τα παιδιά αξιολογούν θετικά ή αρνητικά την εμπειρία τους στο νηπιαγωγείο (Τσίγκρα, 2005).

Οι Απόψεις Των Παιδιών Για Το Περιβάλλον Μάθησης

Το δεύτερο κεντρικό ερώτημα στα παιδιά αφορούσε στην αξιολόγηση του μαθησιακού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα του χώρου του νηπιαγωγείου. Όσον αφορά το ερώτημα *«ο χώρος που παίζεται είναι άνετος»* τα 9 από τα δώδεκα παιδιά απάντησαν θετικά. Βέβαια, 7 από τα παιδιά αυτά δεν αιτιολογήσαν την επιλογή τους, ενώ τα υπόλοιπα δύο (Δέσποινα, Μαρία) ανέφεραν πως ο χώρος είναι μεγάλος και ο διάδρομος ωραίος. Τα περισσότερα παιδιά αναφέρθηκαν στο διάδρομο του σχολείου καθώς είναι ο χώρος που παίζουν το χειμώνα κατά τη διάρκεια του διαλλείματος αφού δεν βγαίνουν στην αυλή. Έτσι, οι απαντήσεις των υπόλοιπων παιδιών περιορίστηκαν στο διάδρομο και την αυλή. Πιο συγκεκριμένα, η Χρύσα είπε

«λίγο μικρή είναι, όχι όπως το άλλο σχολείο» και εννοούσε την αυλή από τον παιδικό σταθμό. Ακόμη, η Λένα πρότεινε η αυλή να έχει κούνιες και τσουλήθρες και είπε «είναι ωραίο μέρος αλλά είναι άδαιο. Πάλι καλά που έχει χώμα, δέντρα, ξύλα, φυτά και φτιάχνουμε τούρτες». Εκτός αυτού για το διάδρομο είπε πως είναι μικρός και στενάχωρος, όπως και ο Κώστας. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα παιδιά αξιολογούν τον εξωτερικό χώρο ανάλογα με τις δυνατότητες που τους δίνει για παιχνίδι.

Όσον αφορά τον εσωτερικό χώρο όλα τα παιδιά εκτός από ένα (Γιώργος) απάντησαν στο ερώτημα, αναφέροντας την αγαπημένη τους γωνιά. Η πιο δημοφιλής γωνιά για τα παιδιά είναι το κουκλοθέατρο, αφού συγκεντρώνει πέντε θετικές επιλογές. Δεύτερη αγαπημένη γωνιά στην επιλογή των παιδιών είναι το κουκλόσπιτο ενώ η γωνιά του οικοδομικού υλικού και της βιβλιοθήκης συγκέντρωσε από μία μόνο επιλογή. Όπως παρατηρούμε η γωνιά με το μαγαζάκι συγκέντρωσε μια αρνητική επιλογή από τον Αλέξανδρο ο οποίος είπε «το μαγαζάκι δεν έχει πολλά παιχνίδια για ψώνια». Ακόμη, στο ερώτημα «θα ήθελες κάτι να αλλάξεις ή να βελτιώσεις στο χώρο του νηπιαγωγείου» τα 8 από τα 12 παιδιά υποστήριξαν πως δεν θέλουν κάτι να αλλάξουν, χωρίς ωστόσο να δώσουν κάποια αιτιολόγηση. Τα υπόλοιπα τέσσερα παιδιά ισχυρίστηκαν πως κάτι θέλουν να αλλάξουν αλλά και πάλι δεν έδωσαν κάποια λύση σε αυτό που δεν τους αρέσει. Για παράδειγμα η Δήμητρα είπε «να αλλάξω το κουκλόσπιτο να γίνει πιο ωραίο, δεν μ' αρέσει έτσι», χωρίς όμως να προτείνει κάτι. Όπως και η Νίκη που είπε «να ήταν πιο ωραίο» και η Χρύσα «να ήταν κάπως αλλιώς, να ήταν ανάποδο». Παρατηρούμε λοιπόν ότι μερικά παιδιά αξιολογούν τον εσωτερικό χώρο με κριτήριο την επάρκεια υλικών παιχνιδιού. Παρατηρούμε ακόμα ότι αρκετοί χώροι παιχνιδιού στην τάξη δε συγκεντρώνουν πολλές επιλογές των παιδιών, ενώ ορισμένα παιδιά δεν είναι ικανοποιημένα με το χώρο της τάξης τους, χωρίς να μπορούν να προβάλλουν συγκεκριμένους χώρους.

Στο τελευταίο ερώτημα σχετικά με το αν τους αρέσει η αυλή, τα περισσότερα παιδιά είχαν αναφερθεί από μόνα τους στην αυλή σε προηγούμενο ερώτημα. Παρόλο αυτά βλέπουμε δύο κατηγορίες απαντήσεων. Τα παιδιά που τους αρέσει η αυλή (10 παιδιά) και τα παιδιά που δεν τους αρέσει (2 παιδιά). Στα παιδιά που αρέσει η αυλή του σχολείου υπάρχουν παιδιά που τους αρέσει όπως είναι η αυλή (6 στα 10 παιδιά) επειδή όπως αναφέρουν «έχει φύλλα και είναι μεγάλη», «έκανα ποδήλατο παλιά στην αυλή του σχολείου, μ' αρέσει ο δρόμος της αυλής», «έχει χιόνι», «παίζουμε με το χώμα». Τα υπόλοιπα 4 παιδιά παρόλο που τους αρέσει η αυλή κάνουν και τη δική τους πρόταση. Για παράδειγμα ο Γιώργος αναφέρει πως είναι μεγάλη αλλά θα ήθελε να είχε παιχνίδια, ο Κώστας πως θα ήθελε μπάλες για να παίζει μπάσκετ, ο Λάμπρος πως θα ήθελε να είχε μια τσουλήθρα και προτείνει «να την πάρουμε από το μικρό σχολείο και να την φέρουμε εδώ», και η Λένα να είχε κούνιες και αναφέρει «πάλι καλά που έχει χώμα, δέντρα, ξύλα, φυτά και φτιάχνουμε τούρτες και έχει και το Δημοτικό πολλά παιδάκια». Τέλος, τα δύο παιδιά (Χρύσα, Αθηνά) που δεν τους αρέσει η αυλή του νηπιαγωγείου και συγκεκριμένα η Αθηνά ανέφερε πως δεν της αρέσει επειδή δεν έχει πολλά παιχνίδια και η Χρύσα πως είναι μικρή και θα ήθελε την αυλή από το Δημοτικό σχολείο. Τα παιδιά πολλές φορές αναφέρονται στο Δημοτικό σχολείο καθώς το συγκεκριμένο νηπιαγωγείο συστεγάζεται με το Δημοτικό και μοιράζονται ένα μέρος της αυλής του Δημοτικού.

Συμπερασματικά παρατηρούμε πως τα παιδιά θέλουν ένα μεγάλο και άνετο σχολείο, με χρώμα και μεγάλη αυλή με τσουλήθρες, κούνιες και μπάλες. Ακόμη, επιθυμούν να έχουν πολλά παιχνίδια και οργανωμένες γωνιές, καθώς ο σχεδιασμός του χώρου σε γωνιές ενισχύει τις πρωτοβουλίες του παιδιού και σέβεται τις ιδιαιτερότητές του (Σιβροπούλου, 2009).

Οι απόψεις των παιδιών για το παιχνίδι στο νηπιαγωγείο

Στο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «*πως νοιώθεις όταν παίζετε παιχνίδια με τα άλλα παιδιά; Σ' ευχαριστεί αυτό;*» τα έντεκα από τα δώδεκα παιδιά απάντησαν θετικά και ένα αρνητικά. Τα 7 από τα 11 παιδιά που απάντησαν θετικά δεν αιτιολόγησαν την επιλογή τους, ενώ τα υπόλοιπα 4 ανέφεραν κυρίως πως τους αρέσει να παίζουν παιχνίδια με τους/τις φίλες τους. Πιο συγκεκριμένα, η Μαρία και ο Ηλίας αναφέρθηκαν στις σχέσεις τους με τους συνομηλικούς αφού όπως είπαν «*είναι φίλες μου*» και αντίστοιχα «*ναι, είναι φίλοι μου και μ' αρέσει*» ενώ η Λένα αναφέρθηκε στα παιχνίδια που παίζουν με τα παιδιά και είπε «*νοιώθω πάρα πολύ καλά γιατί παίζουμε παιχνίδια, το κρυφό*». Τέλος ο Κώστας, διαφοροποιήθηκε από τα υπόλοιπα τρία παιδιά και αναφέρθηκε στον ανταγωνισμό τους και συγκεκριμένα είπε «*μ' αρέσει να παίζω γιατί όλους τους νικάω*». Το μοναδικό παιδί που απάντησε αρνητικά στην ερώτηση αυτή ήταν η Χρύσα η οποία είπε πως δεν της αρέσει να παίζει παιχνίδια με τα υπόλοιπα παιδιά χωρίς βέβαια να αιτιολογήσει την επιλογή της.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως στα παιδιά αρέσουν να παίζουν παιχνίδια είτε γιατί έχουν καλές σχέσεις με τους συνομηλικούς τους είτε γιατί τους αρέσει το ίδιο το παιχνίδι είτε επειδή νικούν σε αυτά.

Όσον αφορά το ερώτημα σχετικά με την επάρκεια των παιχνιδιών στο χώρο του νηπιαγωγείου, τέσσερα στα δώδεκα παιδιά απάντησαν αρνητικά, από τα οποία το ένα (Λάμπρος) δεν αιτιολόγησε την επιλογή του, ενώ τα 3 ισχυρίστηκαν πως δεν υπάρχουν πολλά παιχνίδια, κυρίως παιχνίδια από βιομηχανοποιημένο υλικό, όπως αμαξάκια και φορτηγά, αλογάκια και τουβλάκια. Τα υπόλοιπα 8 παιδιά απάντησαν θετικά. Από τα 8 αυτά παιδιά που απάντησαν θετικά, τα 3 (Λένα, Γιώργος, Δήμητρα) δεν αιτιολόγησαν την επιλογή τους ενώ τα υπόλοιπα παιδιά πρότειναν και άλλα παιχνίδια που θα ήθελαν να υπάρχουν στη τάξη του νηπιαγωγείου. Για παράδειγμα η Χρύσα πρότεινε αυτοκινητάκια και gormiti, η Δέσποινα και η Αθηνά κούκλες και μολύβια, ο Κώστας μπάλες και η Μαρία είπε πως ήθελε λίγα ακόμα.

Διαπιστώνουμε λοιπόν πως και τα παιδιά που απάντησαν αρνητικά αλλά και αυτά που απάντησαν θετικά θέλουν ακόμη περισσότερα παιχνίδια για το σχολείο αφού τονίζουν τις προτιμήσεις τους και τις ελλείψεις της τάξης τους. Επιβεβαιώνεται έμμεσα ότι το παιχνίδι αποτελεί την κύρια απασχόληση του παιδιού προσχολικής ηλικίας και αποτελεί πραγματική ανάγκη, καθώς αποβλέπει στην ικανοποίηση οργανικών και ψυχολογικών παραγόντων (Κιτσαράς, 2001).

Στο τελευταίο ερώτημα σχετικά με το «*ποια παιχνίδια προτιμάς να παίζεις και γιατί;*» σχεδόν όλα τα παιδιά αναφέρθηκαν σε υλικά αντικείμενα- κατασκευαστικό υλικό και όχι σε κάποιο ατομικό ή ομαδικό παιχνίδι με τους συνομηλικούς τους. Μόνο η Λένα είπε πως τις αρέσει το κυνηγητό επειδή όπως είπε «*τρέχω όσο μπορώ και τα αγόρια μας κυνηγάνε*». Ακόμη, τρία από τα 12 παιδιά επέλεξαν τις αγαπημένες τους γωνιές, όπως η Αθηνά που επέλεξε το σπιτάκι και το κουκλοθέατρο, η Νίκη το κουκλοθέατρο και ο Νίκος τα παιχνίδια στον υπολογιστή. Τα υπόλοιπα παιδιά επέλεξαν κατασκευαστικό υλικό όπως τα τουβλάκια, τους δεινόσαυρους, τα κουζινικά, πάζλ, επιτραπέζια.

Ανεξαρτησία Και Συμμετοχή Των Παιδιών Σε Καθημερινές Επιλογές

Όσον αφορά το ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά σχετικά με το αν η εκπαιδευτικός καθορίζει το τι θα κάνουν ή που θα καθίσουν τα παιδιά, 2 παιδιά απάντησαν αρνητικά, 9 θετικά ενώ 1 παιδί (Λάμπρος) δεν απάντησε καθόλου στο ερώτημα. Πιο

συγκεκριμένα, η Δέσποινα και ο Νίκος που απάντησαν αρνητικά είπαν «μόνη μου κάθομαι όπου θέλω» και «κάνω ότι θέλω». Ας σημειωθεί εδώ πως τα παιδιά αυτά είναι στο ίδιο τμήμα και έχουν την ίδια νηπιαγωγό σε αντίθεση με τα υπόλοιπα παιδιά που ήταν σε άλλα τμήματα τις προηγούμενες χρονιές. Ακόμη, τα 3 (Χρύσα, Γιώργος, Λένα) από τα 9 παιδιά που απάντησαν θετικά δεν αιτιολόγησαν την απάντησή τους ενώ από τα υπόλοιπα, η Νίκη και η Μαρία που έχουν την ίδια νηπιαγωγό ανέφεραν πως η κυρία τους λέει συνέχεια να καθίσουν αγόρι -κορίτσι και αυτές το κάνουν, όπως το ίδιο είπε και η Δήμητρα η οποία παρόλο που δεν της αρέσει αυτό, το κάνει. Επίσης, η Αθηνά είπε «μας λέει να κάνουμε φωτοτυπίες και γράμματα», και ο Κώστας ότι του λέει «κάνε αυτό και το κάνω» ενώ ο Ηλίας ισχυρίστηκε ότι του λέει η νηπιαγωγός τι να κάνει ή που να καθίσει αλλά αυτός κάνει ότι θέλει.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως στα περισσότερα παιδιά εντοπίζουν την παρέμβαση της νηπιαγωγού στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Αναφέρουν τα περισσότερα ότι δεν τους αρέσει να κάνουν ότι τους λέει η εκπαιδευτικός αλλά μη έχοντας άλλη επιλογή το κάνουν. Η νηπιαγωγός λοιπόν παίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανεξαρτησία του παιδιού και είναι αυτή η οποία οφείλει να τα ενθαρρύνει και να εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για δημιουργική συμπεριφορά (Σιβροπούλου, 2009).

Στο επόμενο ερώτημα «νοιώθεις ότι η εκπαιδευτικός σε προσέχει προσεκτικά όταν της πεις ή της προτείνεις κάτι» απάντησαν 10 από τα 12 παιδιά, ενώ τα άλλα δύο (Ηλίας, Λάμπρος) δεν απάντησαν. Και τα 10 αυτά παιδιά απάντησαν θετικά, τα 7 από τα οποία δεν αιτιολόγησαν την απάντησή τους. Τα υπόλοιπα 3 εξήγησαν την απάντησή τους αναφέροντας κάποια παραδείγματα. Πιο συγκεκριμένα ο Κώστας είπε «όταν της λέω κυρία να παίξω στον υπολογιστή, τον ανοίγει και εγώ παίζω», και η Λένα «να δω τα βιβλία; -μπορείς να παίξεις αλλά μην τα σκίσεις». Και τα δύο αυτά παιδιά αντιλαμβάνονται πως η κυρία τους τα καταλαβαίνει αναφέροντας παραδείγματα που έχουν σχέση με τα παιχνίδια τους. Παρόλο αυτά η Μαρία θεωρεί το ρόλο της εκπαιδευτικού ως παρεμβατικό και πως είναι αυτή του θα βάλει «τάξη» στην τάξη καθώς αναφέρει «όταν της λέω κυρία με χτυπάει ο Νικόλας, τον μαλώνει».

Στο τελευταίο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά σχετικά τη συμμετοχή τους στις ρουτίνες της τάξης και συγκεκριμένα στην καθαριότητα (ποιος καθαρίζει τα τραπέζια μετά το φαγητό ή τις δραστηριότητες), προκύπτουν 4 κατηγορίες απαντήσεων. Στην πρώτη κατηγορία βρίσκονται τα παιδιά που κάνουν τις δουλειές μόνο τους και δεν βοηθούν ούτε βοηθούνται από άλλα παιδιά και τα παιδιά αυτά είναι 4 από τα 12. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα παιδιά που αλληλοβοηθούνται με τα άλλα και είναι 2 και στη τρίτη κατηγορία τα παιδιά που βοηθούν άλλα παιδιά, αλλά τα ίδια δεν δέχονται καμιά βοήθεια (4 παιδιά) και στη τελευταία κατηγορία τα παιδιά που τα βοηθάνε άλλα παιδιά αλλά αυτά δεν τα βοηθούν (2). Παρατηρούμε λοιπόν διαφοροποιημένη συμμετοχή των παιδιών στην καθαριότητα της τάξης.

Συμμετοχή των παιδιών στο σχεδιασμό και υλοποίηση των δραστηριοτήτων

Ήδη στο προηγούμενο ερώτημα τέθηκε από τα παιδιά το ζήτημα της παρέμβασης της νηπιαγωγού στον καθορισμό των δράσεών τους. Με τα ερωτήματα που αφορούν στη συμμετοχή τους στο σχεδιασμό και την υλοποίηση δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο, αποσαφηνίζονται περισσότερο οι απόψεις των παιδιών για το ρόλο τους στην τάξη και την ανταπόκριση της νηπιαγωγού στις προτάσεις τους.

Όσον αφορά το ερώτημα «προτείνετε στην κυρία σας δραστηριότητες ή παιχνίδια που σας αρέσει να παίζεται;», τα 3 από τα δώδεκα παιδιά απάντησαν αρνητικά (Γιώργος, Αθηνά, Μαρία)

και τα υπόλοιπα 8 απάντησαν θετικά, ενώ ένα παιδί (Λένα) δεν απάντησε καθόλου στο ερώτημα. Όλες οι θετικές απαντήσεις των παιδιών αφορούν το παιχνίδι και κυρίως το αγαπημένο τους παιχνίδι, κάτι το οποίο δείχνει την αναγκαιότητα του παιχνιδιού για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και εμφανίζεται επανειλημμένως στις απαντήσεις των παιδιών, όπως και στο πίνακα 1 σχετικά με το τι αρέσει στα παιδιά στο νηπιαγωγείο. Για παράδειγμα τα παιδιά προτείνουν στην εκπαιδευτικό κατασκευές, όπως αναφέρει η Δέσποινα, παιχνίδια με κατασκευασμένο υλικό, ζωγραφική, κ.α. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα περισσότερα παιδιά αλλά όχι όλα συμμετέχουν με τις προτάσεις τους στο σχεδιασμό της καθημερινότητάς τους.

Στο υποερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά *«όταν προτείνετε κάτι η νηπιαγωγός το συζητά μαζί σας;»* τα 3 από τα 12 παιδιά δεν απάντησαν καθόλου στο ερώτημα. Από τα υπόλοιπα 9 παιδιά τα 5 απάντησαν θετικά, χωρίς όμως να αιτιολογήσουν την απάντησή τους, ενώ από τις απαντήσεις των υπόλοιπων 4 παιδιών φαίνεται και η στάση της εκπαιδευτικού όσον αφορά την ενίσχυση της συμμετοχής τους στο σχεδιασμό μιας δραστηριότητας ή ενός παιχνιδιού. Πιο συγκεκριμένα προκύπτουν δύο κατηγορίες. Από τη μια η εκπαιδευτικός ενισχύει τη συμμετοχή των παιδιών και από την άλλη τα αποθαρρύνει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι η Νίκη η οποία αναφέρει *«της λέμε να παίξουμε κόκκινη φωτιά και μας δίνει μπάλα για να παίξουμε»* όπως και ο Νίκος ο οποίος αναφέρει *«μας λέει τι θέλετε να κάνουμε;»* και η Δήμητρα που λέει *«τις λέω ότι θέλω να ζωγραφίσω γοργόνα και μερικές φορές με αφήνει»*. Όσον αφορά την δεύτερη περίπτωση χαρακτηριστική είναι η απάντηση της Χρύσας η οποία ανέφερε ότι προτείνει στην κυρία της να παίζει με βιομηχανοποιημένο υλικό (τα gormitti) και εκείνη *«με μαλώνει και μου λέει να γράφω»*.

Όπως καταλαβαίνουμε και στις δύο περιπτώσεις η στάση της νηπιαγωγού δεν ενισχύει ενεργά τη συμμετοχή των παιδιών αλλά αντίθετα την περιορίζει. Και στη περίπτωση που ενισχύει τα παιδιά να παίξουν το παιχνίδι τους, η ίδια είναι απών από το παιχνίδι τους αλλά και στη περίπτωση της Χρύσας που όχι μόνο δεν την ενισχύει αλλά την αγνοεί, επιβάλλοντάς της να κάνει κάτι που δεν θέλει.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά σχετικά με το τι τους αρέσει περισσότερο από όσα κάνουν με την εκπαιδευτικό, 1(Λάμπρος) από τα 12 παιδιά δεν απάντησε στο ερώτημα. Οι απαντήσεις των υπόλοιπων παιδιών μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε 2; κατηγορίες: α) σε σχέση με τους χώρους παιχνιδιού μέσα στην τάξη, β) σε σχέση με τη δημιουργική απασχόληση με την νηπιαγωγό της τάξης. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν 2 παιδιά καθώς αναφέρουν τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, πως τα ευχαριστεί. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του Άρη ο οποίος αναφέρει ότι *«όταν είμαστε στον υπολογιστή μου αρέσει περισσότερο και ψάχνουμε πράγματα με την κυρία»*. Στη δεύτερη κατηγορία 8 παιδιά αναφέρονται στη γραφή, στις χειροτεχνίες, στα ομαδικά παιχνίδια και στις κατασκευές. Μόνο ο ένας από τα 12 παιδιά δεν ανέφερε κάτι συγκεκριμένο αλλά είπε πως όλα του αρέσουν.

Συμπερασματικά λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι αυτό που αρέσει περισσότερο στα παιδιά να κάνουν με τη νηπιαγωγό τους, είναι να δημιουργούν και να κατασκευάζουν. Πιο συγκεκριμένα, να κάνουν χειροτεχνίες, κολλάζ και να ζωγραφίζουν (6 στα 12 παιδιά) καθώς και τα ομαδικά παιχνίδια.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά *«υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει τόσο πολύ από όσα κάνετε με την κυρία σας;»* 7 στα 12 παιδιά απάντησαν αρνητικά υποστηρίζοντας πως όλα τους αρέσουν, ενώ 3 από τα 12 δεν απάντησαν καθόλου στο ερώτημα. Τα υπόλοιπα 2 παιδιά (Νίκος, Δήμητρα) αναφέρονται στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους

καθώς και τρόπο διεξαγωγής των δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα η Δήμητρα αναφέρει ότι δεν της αρέσει όταν δεν κάθεται με τις φίλες της ενώ ο Νίκος λέει πως δεν του αρέσει όταν μιλάει η κυρία του και τα παιδιά τη διακόπτουν. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα παιδιά ενοχλούνται όταν δεν έχουν ελευθερία επιλογής σε σχέση με το με ποιον θα καθίσουν, καθώς και όταν δεν τηρούνται οι κανόνες της τάξης και ο καθένας μιλάει όποτε θέλει. Χαρακτηριστικά στο παράδειγμα της Δήμητρας, η νηπιαγωγός έχει υιοθετήσει την στάση να βάζει τα παιδιά να κάθονται αγόρι μαζί με κορίτσι και όχι να επιλέγουν αυτά με ποιον θέλουν να καθίσουν, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και σε προηγούμενο ερώτημα σχετικά με το ποιος καθορίζει το που θα καθίσουν ή που θα παίξουν τα παιδιά. Η εκπαιδευτικός λοιπόν περιορίζει τα παιδιά βάζοντάς τα να ακολουθούν συγκεκριμένα πρότυπα. Πιο σημαντικό είναι ίσως το γεγονός ότι, παρόλο τα παιδιά έχουν και κριτήρια και προτάσεις για την καθημερινή τους εμπειρία στο νηπιαγωγείο, τείνουν να παρουσιάζουν μία θετική εικόνα αυτής της εμπειρίας, όταν δηλώνουν ότι όλα τους αρέσουν.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «*όταν δεν σου αρέσει κάτι το λες στην κυρία σου; τι κάνει τότε;*» τα 2 (Γιώργος, Νίκη) από τα δώδεκα παιδιά, απάντησαν αρνητικά αναφέροντας πως δεν το λένε στην εκπαιδευτικό και κάνουν ότι εκείνη θέλει. Ένα παιδί (Δέσποινα) δεν απάντησε καθόλου στο ερώτημα, ενώ τα υπόλοιπα 9 παιδιά απάντησαν θετικά. Τα παιδιά αυτά που απάντησαν θετικά ανέφεραν πως η εκπαιδευτικός πολλές φορές τους λέει «*φύγε από εκεί και κάνε κάτι άλλο*» ή «*περίμενε να τελειώσω και μετά μας δίνει παιχνίδια*».

Παρατηρούμε λοιπόν, πως και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή και τα παιδιά που το λένε στην εκπαιδευτικό ότι κάτι δεν τους αρέσει αλλά και αυτά που δεν το λένε, πάλι κάνουν ότι εκείνη θέλει. Αφού πρώτα ολοκληρώνουν τα παιδιά αυτό που κάνουν μαζί της και μετά είναι ελεύθερα να παίξουν ότι θέλουν. Για άλλη μια φορά λοιπόν, η νηπιαγωγός δεν ενισχύει την ανεξαρτησία και την ελευθερία του παιδιού καθώς το περιορίζει να εκφραστεί και να δράσει με τον τρόπο που η ίδια αρμόζει.

Τέλος, όσον αφορά την ερώτηση «*νομίζεις ότι η νηπιαγωγός σου γνωρίζει τι σου αρέσει στο νηπιαγωγείο*», τα 5 από τα 12 παιδιά απάντησαν αρνητικά, ενώ ένα δεν απάντησε καθόλου στο ερώτημα. Από τα πέντε παιδιά που απάντησαν αρνητικά, τα 4 δεν αιτιολόγησαν την απάντησή τους ενώ η Μαρία αναφέρει πως δεν το έχει πει ποτέ στην κυρία της. Από τα 6 παιδιά που απάντησαν θετικά, τα 4 αναφέρουν ότι το ξέρει η κυρία τους επειδή τα ίδια της το έχουν πει, ενώ τα άλλα δύο ότι το έχουν πει οι γονείς τους στην κυρία τους. Βλέπουμε λοιπόν ότι η νηπιαγωγός από αρκετά παιδιά (5 από τα 12) δεν γνωρίζει τα ενδιαφέροντά τους ενώ ελάχιστα είναι τα παιδιά που το έχουν πει από μόνα τους στην κυρία τους.

Συνοψίζοντας, αρκετά παιδιά έχουν εντοπίσει ως χαρακτηριστικό της δράσης της νηπιαγωγού την καθοδήγηση προς ορισμένα είδη συμπεριφοράς και δράσης στην τάξη. Άλλα παιδιά διεκδικούν τις προτιμήσεις τους επικοινωνώντας με τη νηπιαγωγό, χωρίς να σημαίνει ότι η νηπιαγωγός ανταποκρίνεται άμεσα στις ανάγκες και στις προτάσεις τους. Άλλα παιδιά επιλέγουν να μην επικοινωνήσουν με τη νηπιαγωγό σχετικά με τις προτιμήσεις τους, με αποτέλεσμα η νηπιαγωγός να μην τις γνωρίζει. Σε κάθε περίπτωση, η νηπιαγωγός δεν ενισχύει συστηματικά τη συμμετοχή των παιδιών στον καθορισμό της δράσης τους, με αποτέλεσμα να εξαρτάται από τα παιδιά η διεκδίκηση και η επιτυχία αυτής της συμμετοχής.

Απόψεις Των Παιδιών Για Την Αλληλεπίδραση Και Την Αποδοχή Από Τους Συμμαθητές.

Στο ερώτημα αν τα παιδιά έχουν φίλους και αν παίζουν μαζί τους, όλα τα παιδιά ανέφεραν πως έχουν φίλους καθώς τους κατονόμασαν και υποστήριξαν ότι προτιμούν να παίζουν μαζί τους τονίζοντας πως είναι φίλοι τους. Για άλλη μια φορά διαπιστώνουμε ότι το παιχνίδι και οι σχέσεις με τους συνομηλικούς επανέρχονται και σε αυτού του είδους τις ερωτήσεις ως ένα σημαντικό ενδιαφέρον τους, ως ένα σημαντικό κριτήριο με το οποίο αξιολογούν την εμπειρία τους στο χώρο και στο χρόνο του νηπιαγωγείου.

Στο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά σχετικά με το αν «*υπάρχουν παιδιά στην τάξη που θα ήθελες για φίλους σου, όμως δεν σε θέλουν ή δεν τα θέλεις εσύ;*» 9 από τα 12 παιδιά ισχυρίστηκαν πως δεν έχουν κανένα πρόβλημα με τα υπόλοιπα παιδιά της τάξης τους και πως όλα τα θέλουν. Τα υπόλοιπα 3 παιδιά (Μαρία, Ηλίας, Αθηνά) έχουν δεχθεί απόρριψη από άλλα παιδιά ή υπάρχουν παιδιά που δεν τα θέλουν στην παρέα τους. Συγκεκριμένα ο Ηλίας αναφέρει πως δεν θέλει τη Χρύσα επειδή τον χτυπά, τον κοροϊδεύει και τον αποκαλεί «γιαγιά» ενώ η Μαρία και η Αθηνά αναφέρουν πως οι φίλες τους πολλές φορές τις «*παρατούν*» και τις «*διώχνουν*». Για άλλη μια φορά φαίνεται πως τα παιδιά δεν θέλουν εντάσεις όσον αφορά τη σχέση τους με τους συνομηλικούς και απορρίπτουν τα παιδιά που δεν τα αποδέχονται. Ακόμη, είναι φανερό πως κάποια παιδιά (2) δέχονται απόρριψη από τους συνομηλικούς τους.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «*υπάρχουν φορές που είναι στην ομάδα σου κάποια παιδιά ενώ εσύ δεν τα θέλεις; Πότε συμβαίνει αυτό; Γιατί; Τι κάνεις εσύ;*» τα μισά παιδιά δεν απάντησαν στο ερώτημα ενώ 4 από τα 12 παιδιά απάντησαν αρνητικά χωρίς όμως να αιτιολογήσουν την επιλογή τους. Τα υπόλοιπα 2 παιδιά υποστήριξαν πως υπάρχουν παιδιά που δεν τα θέλουν στην ομάδα τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Ηλίας αναφέρει «*όταν η Χρύσα κάθεται δίπλα μου στη ζωγραφική, δεν τη θέλω, κάθομαι όμως και όταν με χτυπά το λέω στη κυρία*» και ο Γιώργος που λέει «*τη Μαριάννα δεν θέλω, όλο κλαίει*». Βλέπουμε λοιπόν ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό παιδιών απορρίπτουν τους συμμαθητές για άλλη μια φορά, κάτι το οποίο έγινε φανερό και στο προηγούμενο ερώτημα.

Όσον αφορά το επόμενο ερώτημα «*σου έχει συμβεί κάποια στιγμή κάποιο παιδί να σε χτυπήσει; Πότε; Γιατί σε χτύπησε;*» τα 4 από τα 12 παιδιά (Χρύσα, Δήμητρα, Γιώργος, Νίκος) απάντησαν αρνητικά στο παραπάνω ερώτημα, παρόλο που δύο από τα παιδιά αυτά (Χρύσα, Νίκος) αποτελούν την ομάδα των θυτών όπως φαίνεται από τις απαντήσεις των υπολοίπων παιδιών παρακάτω. Τα άλλα 8 παιδιά αναφέρουν ότι έχουν πέσει θύμα από κάποιους συμμαθητές τους και τους κατονομάζουν. Στο ερώτημα «*πότε συνέβη αυτό;*» κανένα από τα παιδιά δεν ανέφερε το χρόνο του περιστατικού αλλά τον τόπο, που είναι κυρίως στην αυλή, στο διάδρομο ή και μέσα στην αίθουσα. Όσον αφορά την επερώτηση «*γιατί σε χτύπησε*», απάντησαν τα 4 από τα 8 παιδιά. Από τις απαντήσεις των παιδιών προκύπτει: α) ότι τα παιδιά χτυπούν παιδιά που δεν είναι φίλοι, β) χτυπούν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού για τα παιχνίδια. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει ένα παιδί, η Νίκη η οποία ανέφερε «*η Χρύσα με σπρώχνει επειδή δεν με έχει φίλη*», ενώ στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν 3 παιδιά όπως ο Ηλίας, Μαρία, Λάμπρος, που ανέφερε «*η Χρύσα με σπρώχνει για να μου πάρει τη μπάλα*». Τα υπόλοιπα παιδιά ανέφεραν κάποιο περιστατικό που τους έχουν χτυπήσει κάποια παιδιά, αλλά εξήγησαν την απάντησή τους.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «*εσύ έχεις χτυπήσει κάποιο παιδί; Για ποιο λόγο το έκανες;*» τα 10 στα 12 παιδιά ισχυρίστηκαν πως ποτέ δεν χτυπούν, δεν σπρώχνουν και δεν μαλώνουν με τους συνομηλικούς τους. Τα υπόλοιπα 2 παιδιά (Κώστας, Λάμπρος) ανέφεραν πως έχουν χτυπήσει άλλα παιδιά και συγκεκριμένα ανέφεραν «*τον Χρήστο*

τον χτυπάω και δεν προλαβαίνει να με χτυπήσει» και «το Νικόλα επειδή τρέχει από πίσω μου». Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι στην προσχολική ηλικία υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των παιδιών και για άλλη μια φορά είναι φανερό πως τα παιδιά που απορρίπτονται από τα υπόλοιπα είναι αυτά που εκδηλώνουν αρνητικές συμπεριφορές, όπως το χτύπημα.

Στο επόμενο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά σχετικά με το αν «υπάρχουν στην τάξη σου παιδιά που συνέχεια μαλώνουν; Αν ναι για ποιο λόγο», τα 11 από τα 12 παιδιά κατονόμασαν παιδιά που συνέχεια μαλώνουν μέσα στην τάξη αναφέροντας ότι «είναι κακιά», «επειδή δεν είναι φίλοι». Μόνο ένα παιδί, η Χρύσα υποστήριξε πως δεν υπάρχουν παιδιά που να μαλώνουν. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Χρύσα είναι ένα παιδί που έχει εισπράξει από αρκετούς συνομηλίκους της θετική επιλογή, ότι δηλαδή είναι αυτή που συνέχεια μαλώνει με άλλα παιδιά. Στο τελευταίο ερώτημα που απάντησαν τα παιδιά «συνεργάζεσαι και παίζεις και με αγόρια και με κορίτσια;» τα 10 από τα 12 παιδιά υποστήριξαν πως κάνουν παρέα και με τα δύο φύλα. Τα υπόλοιπα δύο (Χρύσα, Μαρία) παιδιά υποστήριξαν πως κάνουν παρέα μόνο με το ένα από τα δύο φύλα. Και συγκεκριμένα η Μαρία μόνο με παιδιά του ίδιου φύλου, ενώ η Χρύσα με παιδιά του αντίθετου φύλου γιατί όπως λέει «τα αγόρια είναι πιο καλά παιδιά». Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (10 στα 12) αλληλεπιδρούν και με τα δύο φύλα.

Αλληλεπίδραση με τη νηπιαγωγό

Στο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «συζητάς με την κυρία σου τα προβλήματα που σε απασχολούν», το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (7 στα 12), δεν απάντησαν στο ερώτημα. Τα υπόλοιπα 5 παιδιά, απάντησαν θετικά, χωρίς όμως να αιτιολογήσουν την απάντησή τους.

Στο ερώτημα «η νηπιαγωγός σε βοηθάει σε δραστηριότητές σου;» 3 από τα 12 παιδιά (Νίκη, Αθηνά, Γιώργος) απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα, αναφέροντας ότι δεν τα βοηθάει η κυρία τους επειδή τα κάνουν όλα μόνα τους. Ακόμη, ένα παιδί, ο Νίκος, δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση. Τα υπόλοιπα 8 παιδιά, απάντησαν θετικά. Τα 3 από τα 8 παιδιά (Χρύσα, Μαρία, Λένα) δεν αιτιολόγησαν την απάντησή τους, ενώ τα υπόλοιπα 5 ανέφεραν πως η νηπιαγωγός τα βοηθάει κατά τη γραφή, κατά τις κατασκευές ή οπουδήποτε δυσκολεύονται. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των παιδιών, αυτό γίνεται μόνο κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων και όχι γενικά σε όλα τα επίπεδα.

Στο ερώτημα «η νηπιαγωγός σας ενισχύει λέγοντας μπράβο, πολύ καλά κ.α ή σαν χειροκροτεί όταν κάνετε κάτι σωστά; Τι κάνει;» 4 από τα δώδεκα παιδιά απάντησαν θετικά, χωρίς ωστόσο να αναφέρουν ένα παράδειγμα ή να υποστηρίξουν την απάντησή τους. Από τα υπόλοιπα 8 παιδιά, τα 7 ανέφεραν ότι η κυρία τους λέει «είσαι καλό παιδί», «πολύ ωραίο αυτό», «είσαι καλό κορίτσι», «πολύ ωραία», όταν τα παιδιά αυτά κάνουν κάτι καλό, όπως όταν γράφουν, ζωγραφίζουν. Μόνο ένα παιδί και συγκεκριμένα η Δήμητρα ανέφερε πως όταν δείχνει τη ζωγραφιά της στην κυρία της, εκείνη δεν αντιδράει και δεν της λέει κάτι, απλά γράφει κάτι πάνω στο χαρτί. Είναι φανερό λοιπόν, πως η εκπαιδευτικός ενισχύει τα παιδιά (8 στα 12) όταν τα παιδιά κάνουν αυτό που αναμένει από αυτά. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η ανατροφοδότησή της είναι γενική και όχι συγκεκριμένη και εστιάζει στο «ωραίο» και στο «καλό», παραπέμποντας σε παραδοσιακές εκπαιδευτικές πρακτικές.

Στο προτελευταίο ερώτημα που απάντησαν τα παιδιά ήταν «η νηπιαγωγός παρεμβαίνει όταν δύο παιδιά μαλώνουν;» όλα τα παιδιά απάντησαν θετικά. Τα 5 από τα 12 παιδιά δεν εξήγησαν την απάντησή τους. Από τα υπόλοιπα 7 παιδιά προκύπτουν 2 μορφές παρέμβασης, α)

παρεμβαίνει φωνάζοντας τα παιδιά β) παρεμβαίνει βάζοντας τιμωρία στα παιδιά. Στη πρώτη κατηγορία αναφέρθηκαν τα 4 από τα 7 παιδιά, λέγοντας ότι φωνάζει η κυρία τους δυνατά και τα μαλώνει όταν κάνουν ζημιές ή χτυπούν άλλα παιδιά. Σημαντική είναι η απάντηση του Θοδωρή που είπε «*φωνάζει δυνατά και κλείνω τα αυτιά*». Στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν 3 παιδιά (Νίκη, Μαρία, Γιώργος) και αναφέρουν ότι η νηπιαγωγός τα βάζει τιμωρία. Συγκεκριμένα ο Γιώργος ανέφερε «*τη βάζει να σκεφτεί και να ζητήσει συγγνώμη*», όπως και η Νίκη «*φωνάζει τη Χρύσα και τη βάζει να σκεφτεί*». Ας αναφερθεί εδώ ότι και τα 3 αυτά παιδιά που ανήκουν στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι από την ίδια τάξη και έχουν την ίδια νηπιαγωγό. Η νηπιαγωγός αυτή έχει μια χρωματιστή κίτρινη καρέκλα που την έχει ονομάσει «*η καρέκλα της σκέψης*» και όποιο παιδί είναι «*ανήσυχο*» κάθεται εκεί για να «*ηρεμίσει*».

Στο τελευταίο ερώτημα που κλήθηκαν να απαντήσουν τα παιδιά «*ένοιωσες ποτέ αδικία από τη κυρία σου;*» τα 11 από τα 12 παιδιά απάντησαν αρνητικά. Μόνο ένα παιδί (Χρύσα) είπε πως ένοιωσε αδικία από την κυρία της καθώς τη φώναξε χωρίς λόγο όταν έπαιζε με τα τουβλάκια.

Συμπεράσματα

Μελετώντας τις συνεντεύξεις των νηπίων είναι δυνατόν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα που είναι απαραίτητο να αναφερθούν.

Μία από τις βασικότερες διαπιστώσεις της έρευνας είναι η θετική εικόνα και στάση που έχουν τα νήπια για το παιχνίδι. Το παιχνίδι αποτελεί για τα παιδιά το σημαντικότερο παράγοντα και είναι αυτό που τα ελκύει περισσότερο στο νηπιαγωγείο. Εστιάζοντας στο παιχνίδι, δεν εννοούμε μόνο το βιομηχανοποιημένο υλικό- παιχνίδι, αλλά και το ομαδικό παιχνίδι, το ελεύθερο καθώς και το παιχνίδι με τους συνομήλικους.

Ακόμη, διαπιστώνεται αμφισημία στις αντιλήψεις και στις στάσεις των ερωτηθέντων σχετικά με τα αρνητικά του νηπιαγωγείου. Ενώ ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών ωραιοποιούν το νηπιαγωγείο μη έχοντας αναφέρει κάτι αρνητικό, παρόλο αυτά στη συνέχεια προτείνουν λύσεις προκειμένου να βελτιωθεί. Και άλλα πάλι παιδιά αναφέρουν ότι στο νηπιαγωγείο δεν τους αρέσει ο χώρος που παίζουν, οι άσχημες εμπειρίες με τους συνομηλικούς και προτείνουν λύσεις για τη βελτίωσή του.

Η πλειοψηφία των παιδιών αξιολογεί το χώρο του νηπιαγωγείου (εξωτερικό- εσωτερικό) ανάλογα με τις δυνατότητες που τους προσφέρει για παιχνίδι και την επάρκεια των υλικών αγαθών. Τα περισσότερα παιδιά θεωρούν ότι το σχολείο τους είναι άνετο αλλά το θέλουν μεγαλύτερο, με οργανωμένες γωνιές, τσουλήθρες και κούνιες στην αυλή καθώς και πολλά παιχνίδια. Ένα μικρό ποσοστό παιδιών συγκρίνουν το χώρο του νηπιαγωγείου με τον παιδικό σταθμό και προτείνουν λύσεις προκειμένου να γίνει πιο όμορφο.

Σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες δηλώνουν ότι δεν είναι ικανοποιημένοι από την επάρκεια των παιχνιδιών- υλικών αγαθών και οι περισσότεροι ενώ στην αρχή ισχυρίζονται ότι είναι και τέλος αναφέρουν τα παιχνίδια που τους λείπουν. Κατά κύριο λόγο τα παιδιά επιθυμούν περισσότερα βιομηχανοποιημένα- εμπορικά παιχνίδια, όπως κούκλες και μπάλες.

Η πλειοψηφία των νηπίων αναφέρει ότι το παιχνίδι τόσο με τους συνομηλικούς, όσο και με το ίδιο το παιχνίδι ως υλικό, τα ευχαριστεί, χωρίς ωστόσο να αιτιολογήσουν γιατί συμβαίνει αυτό. Αναφέρουν τα αγαπημένα τους παιχνίδια που κατά κύριο λόγο είναι κατασκευαστικό υλικό και συγκεκριμένα πάζλ, τουβλάκια, επιτραπέζια.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων υποστήριξε ότι η νηπιαγωγός παρεμβαίνει στις καθημερινές τους δραστηριότητες με αποτέλεσμα να μειώνει την ανεξαρτησία των παιδιών.

Είναι αυτή που τις περισσότερες φορές καθορίζει το περιεχόμενο και την οργάνωση τους. Στα περισσότερα παιδιά βέβαια δεν αρέσει αυτή η στάση της νηπιαγωγού, αλλά χωρίς να το θέλουν συμμορφώνονται και υπακούουν. Με λίγα λόγια η νηπιαγωγός δεν ενισχύει τη συμμετοχή των παιδιών αλλά την περιορίζει. Πολλές φορές τα παιδιά όταν κάνουν τις δικές τους προτάσεις, τα λαμβάνει υπόψη τους, αλλά η ίδια είναι απών από την εκτέλεση της επιθυμίας τους, και άλλες πάλι φορές, αγνοεί εντελώς τις προτάσεις των παιδιών.

Στη συνέχεια, διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά είναι ευχαριστημένα από τη συμπεριφορά της νηπιαγωγού όσον αφορά τη διάθεση της να τα ακούσει. Σχεδόν κανένα παιδί δεν αιτιολόγησε την απάντησή του αλλά από αυτά που την αιτιολόγησαν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι βλέπουν το ρόλο της νηπιαγωγού μάλλον παρεμβατικό και περιμένουν από αυτήν να κάνει κάτι και να ανταποκριθεί σε αυτό που της είπαν.

Όσον αφορά την καθαριότητα της τάξης, παρατηρούμε διαφοροποιημένη συμμετοχή των παιδιών. Παρόλο αυτά προκύπτει πως όλα τα παιδιά καθαρίζουν τα ίδια τα τραπέζια τους με ή χωρίς τη βοήθεια των συμμαθητών τους.

Τα περισσότερα νήπια ωραιοποιούν τις δραστηριότητες και γενικά αυτά που κάνουν με την νηπιαγωγό τους και βλέπουμε πως σε γενικές γραμμές έχουν θετική εικόνα για το πρόσωπό της. Αρκετά παιδιά διεκδικούν τις προτιμήσεις τους επικοινωνώντας με τη νηπιαγωγό, χωρίς να σημαίνει ότι η νηπιαγωγός ανταποκρίνεται. Άλλα πάλι επιλέγουν να μην επικοινωνήσουν με τη νηπιαγωγό σχετικά με τις προτιμήσεις τους, με αποτέλεσμα η νηπιαγωγός να μην τις γνωρίζει. Πάντως από τις απαντήσεις των παιδιών γίνεται φανερό πως ορισμένες φορές οι γονείς είναι αυτοί που έχουν μιλήσει με την νηπιαγωγό και έχουν εκφράσει τις ανάγκες και τις προτιμήσεις των παιδιών τους, και όχι τα ίδια τα παιδιά με τη νηπιαγωγό.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών, αλληλεπιδρούν με τους συμμαθητές τους και όπως προκύπτει κάνουν παρέα και με τα δύο φύλλα. Όλα τα παιδιά έχουν φίλους, συνεργάζονται και παίζουν.

Όσον αφορά την αποδοχή των παιδιών από τους συμμαθητές τους φαίνεται πως πολύ λίγα είναι τα παιδιά που νοιώθουν απόρριψη. Τα παιδιά αυτά όμως που απορρίπτονται, τις περισσότερες φορές παρουσιάζουν εχθρική και παραβατική συμπεριφορά προς τους συνομηλικούς τους. Ακόμη, σε κάθε τάξη φαίνεται πως υπάρχουν παιδιά που συνέχεια μαλώνουν.

Η πλειοψηφία των παιδιών έχουν θετική στάση όσον αφορά την αλληλεπίδρασή τους με την εκπαιδευτικό, καθώς τα βοηθάει στις δραστηριότητες τους, τα ενισχύει και συζητάει μαζί τους. Παρόλο αυτά από τις απαντήσεις των παιδιών προκύπτει ότι ενισχύει τα παιδιά όταν τα παιδιά κάνουν αυτό που εκείνη αναμένει. Τέλος, αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η ανατροφοδότησή της παραπέμπει σε παραδοσιακές εκπαιδευτικές πρακτικές.

Συζήτηση - Προτάσεις

Όπως είναι φανερό, τα ερευνητικά αποτελέσματα τεκμηριώνουν μια ιδιαίτερα θετική εικόνα όσον αφορά την αξιολόγηση της ποιότητας στην προσχολική ηλικία. Παρόλο αυτά η εικόνα αυτή οφείλει να διατηρηθεί και να γίνει ακόμα καλύτερη.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι τα παιδιά αξιολογούν την ποιότητα της εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία με τα δικά τους κριτήρια, τα οποία δεν απέχουν και πολύ από τα κριτήρια που οριοθετούν οι κλίμακες. Πολύ σημαντικό για τα παιδιά είναι ο χώρος του νηπιαγωγείου και οι ευκαιρίες που παρέχει για παιχνίδι. Το παιχνίδι και γενικά ο χώρος αποτελούν τα κυριότερα κριτήρια των κλιμάκων, κυρίως της ECERS και ITERS.

Ακόμη, η αξιολόγηση της ποιότητας σχετίζεται με τις θετικές σχέσεις που έχουν αποκτήσει τα παιδιά με τους συνομηλίκους τους και το κλίμα συνεργασίας τους. Τα παιδιά δεν αναφέρουν άλλα κριτήρια όπως είναι η ασφάλεια του χώρου, η υποδομή και την δομή του προγράμματος. Άλλωστε θα είχε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον η διερεύνηση της ποιότητας της εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο μέσα από τις απόψεις των μαθητών με διαπολιτισμικά χαρακτηριστικά αλλά και μαθησιακές δυσκολίες ή ειδικές ανάγκες, ώστε να εξακριβωθεί κατά πόσο το νηπιαγωγείο εξυπηρετεί τις ανάγκες αλλά και δρά ευεργετικά στην ανάπτυξη αυτών των ατόμων.

Επίσης σημαντικός παράγοντας αποτελεί η επικοινωνία και η ανταπόκριση της νηπιαγωγού. Ο ρόλος της, η στάση της και η συμπεριφορά της απέναντι στα παιδιά, όπως διαπιστώνεται επηρεάζει τη ζωή και την ομαλή συμβίωση των παιδιών στο χώρο του νηπιαγωγείου.

Ανάμεσα λοιπόν, στις πλέον σημαντικές προτάσεις που θεωρώ ότι μπορούν να συμβάλλουν στη λειτουργική διεισδυτικότητα και στην εξασφάλιση της ποιότητας στην προσχολική ηλικία συγκαταλέγονται:

- Η χρηματοδότηση της κυβέρνησης για τη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής της τάξης. Τόσο ο εσωτερικός, όσο και ο υπαίθριος χώρος οφείλουν να προσφέρουν ασφάλεια, ελκυστικότητα και άνεση στα παιδιά.
- Η συνεργασία και η αλληλεπίδραση των παιδιών με την εκάστοτε εκπαιδευτικό.
- Η ανάπτυξη επικοινωνίας, η ουσιαστική επαφή μεταξύ νηπιαγωγού και παιδιών και η καλή διάθεση της νηπιαγωγού να αφουγκραστεί τα παιδιά. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, ώστε να αναπτυχθεί μια «κουλτούρα» συνεργασίας προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να βελτιώσουν τις γνώσεις τους για τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού και τις στρατηγικές επικοινωνίας μαζί τους.
- Η συμμετοχή της νηπιαγωγού σε δραστηριότητες (οργανωμένες ή ελεύθερου χρόνου) και η ενθάρρυνση των παιδιών.
- Καλλιέργεια εμπιστοσύνης και αποδοχής μεταξύ γονέων- παιδιών- εκπαιδευτικών.
- Η αποβολή παραδοσιακών μεθόδων διδασκαλίας από την μεριά της νηπιαγωγού και η υιοθέτηση καινοτόμων και ευέλικτων προγραμμάτων έτσι ώστε να προσελκύει το ενδιαφέρον των παιδιών, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους και να προωθεί την κριτική τους σκέψη.
- Η δημιουργία οργανωμένων γωνιών με όλα τα απαραίτητα, χρήσιμα υλικά και παιχνίδια.
- Η καθαριότητα του χώρου και η βελτίωση της καθημερινής τους υποδομής.
- Η χρήση νέων τεχνολογιών μεθόδων και εποπτικού υλικού.

References

Abbott-Shim, Lambert, and McCarty. (2000), Structural Model of Head Start Classroom, *Quality Early Childhood Research Quarterly*, 15, No. 1, 115–134

Αλαχιώτη, Σ. (2003), Μελέτη από το Τμήμα Ποιότητας της Εκπαίδευσης, Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

James, A. (2007), Giving Voice to Children's Voices: Practices and Problems, *American Anthropologist*, Vol. 109, No. 2 • June

Bourdieu, P. (1996), L'ecole conservative: les inegalites devant l'ecole et devant la culture, *Revue Francaise de Sociologie*, VII3, Ιουλ.-Σεπτ. Περιλαμβάνεται μεταφρασμένο στην Α.

- Φραγκουδάκη (1985), Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, σελ. 359-391
- Γερμανός, Δ. (2004), Το παιχνίδι, μια άλλη προσέγγιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Χατζηκαμάρη Π., Κοκκίδου, (επιμ.) Το παιχνίδι στην εκπαιδευτική διαδικασία, Θεσσαλονίκη: University StudioPress
- Γουργιώτου, Ε. (2005), Η εκπαίδευση των μικρών παιδιών στην παγκόσμια κοινωνία: Ζητήματα αναλυτικών προγραμμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Dahlberg, G. (2003), Η παιδαγωγική ως τόπος μίας ηθικής, (μτφρ Βλαχόπουλος Ι). Γέφυρες, τ. 24, σελ 32-35
- Duigan, B. (2005), Talking about quality; report of a consultation process on quality in early childhood care and education in Ireland, *Child Care in Practice*, vol. 11, no 2, pp. 211–30
- Einarsdottir, J., Dockett, S., & Perry, B. (2009), Making meaning: Children’s perspectives expressed through drawings, *Early Child Development and Care: Special Issue*. 179(2), 217- 232
- Ευστρατίου, Δ., & Σκλαβενίτη, Ν. (2010), Δομές συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη
- Harms, T., and Clifford, R. (1980), *Early Childhood Environment Rating Scale*, New York: Teachers College Columbia University
- Harms, T., & Clifford, R. M. (1983), Assessing preschool environments with the Early Childhood Environment Rating Scale. in B. Spodek (Ed), *Studies in educational evaluation, special issue: Evaluation in early childhood education* (Vol. 8, Chap. 3, pp. 261-269)
- Harms, T., Cryer, D., & Clifford, R. (1990), *Infant/Toddler Environment Rating Scale*, New York: Teachers College Press
- Claude, J. (1996), Η έρευνα με ερωτηματολόγιο. Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή, Αθήνα: Τυπωθήτω: Γιώργος Δαρδανός
- Krathwohl, D. R. (1933), *Methods of Evaluation Research: An integrated Approach*, White Plains, NY: Longman.
- Κιτσαράς, Γ. (2001), Προσχολική Παιδαγωγική, β’ Έκδοση, Αθήνα
- Κοτταρίδη, Π., Αδάμ, Ε., Λοΐζου, Μ. (2007), Μεγαλώνοντας στην Αθήνα – Ποιότητα Ζωής Παιδιών και Εφήβων, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Mathers, S., Linskey, F., Seddon, J., Sylva, K. (2009), Using quality rating scales for professional development, Bradford Early Years and Childcare Service, *International Journal of Early Years Education*, Bradford Metropolitan District
- McCrea, N., & Piscitelli, B. (1990), *Handbook of high quality criteria for early childhood programs*, Brisbane: College of Advanced Education
- Mitchell, L. (2002), Differences between community owned and privately owned early childhood centres: A review of evidence. Wellington: New Zealand Council for Educational Research, www.nzcer.org.nz
- Moss, P. (2006), Listening to young children-beyond rights to ethics. Στο *Learning and Teaching Scotland* (2006), Let’s talk about listening to children: towards a shared understanding for early years education in Scotland.

- Moss, P. (2007), European Early Childhood Education Research Journal, Bringing politics into the nursery: early childhood education as a democratic practice. Institute of Education University of London, UK
- Ντολιοπούλου, Ε. (2005), Σύγχρονα Προγράμματα για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας, Αθήνα: Τυπωθήτω: Δαρδανός
- Παπαδοπούλου, Χ. (2000), Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στην εκπαιδευτική έρευνα, Μακεδόν, τ.7^ο
- Πατινώτης, Ν. (2005), Το Ολοήμερο Νηπιαγωγείο, Εκδόσεις: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα
- Παλαιολόγος, Γ. (1960), Γενική Παιδαγωγική, Αθήνα
- Perlman, M., Zellman, G., Le, V. (2004), Early Childhood Research Quarterly, Examining the psychometric properties of the Early Childhood. Σσ 398–412
- Phillips, D., Mekos, D., Scarr, S., McCartney, K., & Abott-Shim, M. (2000), Within and beyond the classroom door: Assessing quality in child care centers. Early Childhood Research Quarterly, 15(4), 475–496
- Phillips, D., Howes, C. (1987), Indicators of quality in child care: Review of the research. In D. Phillips (Ed.), Quality in child care: What does the research tell us? (pp. 1-19). Washington, DC: National Association for the Education of Young Children
- Phillipsen, L. C., Burchinal, M. R., Howes, C., & Cryer, D. (1997), The prediction of process quality from structural features of child care. Early Childhood Research Quarterly, 12, 281–303
- Prince, D., and Howard, E. (2002), Children and Their Basic Needs, Early Childhood Education Journal, Vol. 30, No. 1
- Rimm-Kaufman, S., Ponitz, C. (2009), Introduction to the Special Issue on Data-Based Investigations of the Quality of Preschool and Early Child Care Environments. Early Education & Development. Center for the Advanced Study of Teaching and Learning, University of Virginia
- Robson, C. (2007), Η έρευνα του πραγματικού κόσμου, ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές. Αθήνα: Gutenberg
- Sheridan S. (2007), Dimensions of pedagogical quality in preschool, International Journal of Early Years Education Vol. 15, No. 2, June 2007, pp. 197–217
- Σιβροπούλου, Ρ. (2009), Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείο) στο πλαίσιο του παιχνιδιού, Αθήνα: Πατάκης
- Yin, R. (1994), Case Study Research: Design and Methos. Thous and Oaks: Sage Publignations
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας Και Θρησκευμάτων. (2008), Παιδαγωγικό Ινστιτούτου, Η ποιότητα στην εκπαίδευση, έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Αθήνα
- Φραγκουδάκη, Α. (1985), Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Φλουρής, Γ. (1995), Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση, Αθήνα: Γρηγόρης
- Ζουγανέλη, Αι., Καφετζόπουλος, Κ., Σοφού, Ε., Τσάφος, Β. (2007), Αξιολογηση του εκπαιδευτικού έργου, Διαθέσιμο σε ηλεκτρονική μορφή http://www.pischools.gr/download/programs/erevnes/ax_poiot_xar_prot_defit_ekp/poiot_e_kp_erevn/s_391_436.pdf

Whitebook, M., Howes, C., & Phillips, D. (1990), Who cares? Child care teachers and the quality of care in America. Final report: National Child Care Staffing Study. Oakland, CA: Child Care Employee Project

Woodhead, M. (1998), 'Quality' in Early Childhood Programmes — a contextually appropriate approach. International Journal of Early Years Education the Open University, Milton Keynes MK7 6AA, UK